“ISLAM DINNING RIVOJLANISH BOSQICHLARI”

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti
Namangan filiali Rus tili va adabiyoti (RUS_N-25UA) yo‘nalishi I bosqich talabasi Abdulxafizova Ruxshona Baxtiyor qizi
Ilmiy rahbar: Shamsiddinov Bahodir

Annotatsiya

Ushbu maqolada Islom dinining paydo bo‘lishi, shakllanishi va tarixiy rivojlanish bosqichlari kompleks tarzda tahlil qilinadi. VII asr boshlarida Muhammad (s.a.v.) tomonidan asos solingan Islom dini qisqa vaqt ichida nafaqat diniy e’tiqod tizimi, balki yirik ijtimoiy-siyosiy va madaniy sivilizatsiyaga aylangani yoritib beriladi. Tadqiqot davomida dastlabki vahiy davri, Hijra jarayoni, xalifalik davridagi siyosiy kengayish, shuningdek Abbosiya xalifaligi davrida ilm-fan va madaniyatning yuksalishi alohida ko‘rib chiqiladi. Bundan tashqari, maqolada Islom dunyosida yuzaga kelgan siyosiy parokandalik, yirik imperiyalar davri hamda zamonaviy bosqichdagi islohotchilik va globallashuv jarayonlari tahlil etiladi. Tadqiqot natijasida Islom dinining tarixiy taraqqiyoti uning nafaqat diniy, balki siyosiy, iqtisodiy va madaniy tizim sifatida shakllanishida muhim rol o‘ynagani asoslab beriladi.

Kalit so’zlar: Islom dini, Muhammad (s.a.v.), Makka, Madina, Hijra, Qur’on, xalifalik, Abu Bakr, Umar ibn Xattob, Usmon ibn Affon, Ali ibn Abu Tolib, Umaviylar xalifaligi, Abbosiylar xalifaligi, Bag‘dod, Islom oltin asri, Al-Xorazmiy, Ibn Sino, Al-Farobiy, Bag‘dodning qulashi, mo‘g‘ullar istilosi, Usmoniylar imperiyasi, Safaviylar davlati, Boburiylar imperiyasi, islom sivilizatsiyasi, diniy rivojlanish, tarixiy bosqichlar.

Аннотация

В данной статье проводится всесторонний анализ возникновения, формирования и исторического развития исламской религии.

Подчеркивается, как ислам, основанный Мухаммедом (мир ему) в начале VII века, за короткий период времени стал не только религиозной системой верований, но и крупной социально-политической и культурной цивилизацией. В исследовании отдельно рассматриваются период первоначального откровения, процесс хиджры, политическая экспансия во время халифата, а также расцвет науки и культуры в период Аббасидского халифата. Кроме того, анализируются политические потрясения, происходившие в исламском мире, эпоха крупных империй и процессы реформ и глобализации на современном этапе. В результате исследования доказывается, что историческое развитие ислама сыграло важную роль в его формировании не только как религиозной, но и как политической, экономической и культурной системы.

Ключевыеа: ислам, Мухаммед (мир ему), Мекка, Медина, Хиджра, Коран, халифат, Абу Бакр, Умар ибн Хаттаб, Усман ибн Аффан, Али ибн Абу Талиб, Омейядский халифат, Аббасидский халифат, Багдад, Золотой век ислама, Аль-Хорезми, Ибн Сина, Аль-Фараби, падение Багдада, монгольское завоевание, Османская империя, государство Сефевидов, империя Бабура, исламская цивилизация, религиозное развитие, исторические этапы.

Abstract

This article comprehensively analyzes the emergence, formation and historical development of the Islamic religion. It highlights how Islam, founded by Muhammad (pbuh) at the beginning of the 7th century, has become not only a religious belief system, but also a major socio-political and cultural civilization in a short period of time. The study separately examines the period of the initial revelation, the Hijra process, political expansion during the Caliphate, as well as the rise of science and culture during the Abbasid Caliphate. In addition, the article analyzes the political turmoil that occurred in the Islamic world, the era of large empires, and the processes of reform and globalization in the modern stage. As a result of the study, it is

substantiated that the historical development of Islam played an important role in its formation not only as a religious, but also as a political, economic and cultural system.

Keywords: Islam,Muhammad (pbuh), Mecca, Medina, Hijra, Quran, caliphate, Abu Bakr, Umar ibn Khattab, Uthman ibn Affan, Ali ibn Abu Talib, Umayyad Caliphate, Abbasid Caliphate, Baghdad, Golden Age of Islam, Al-Khwarizmi, Ibn Sina, Al-Farabi, Fall of Baghdad, Mongol conquest, Ottoman Empire, Safavid state, Babur Empire, Islamic civilization, religious development, historical stages.

Kirish: Islom dini dunyodagi eng yirik va keng tarqalgan dinlardan biri bo‘lib, uning shakllanishi va rivojlanishi insoniyat tarixida muhim o‘rin tutadi. VII asrda Arabiston yarimorolida yuzaga kelgan bu din qisqa vaqt ichida keng hududlarga tarqalib, turli xalqlar va madaniyatlarni birlashtirgan yirik sivilizatsiyaga asos soldi. Islom nafaqat diniy ta’limot, balki jamiyatni boshqarish, axloqiy qadriyatlarni shakllantirish va ilm-fanni rivojlantirishda ham muhim rol o‘ynadi.

Mazkur maqolaning maqsadi — Islom dinining tarixiy rivojlanish bosqichlarini izchil ravishda o‘rganish, uning turli davrlardagi o‘ziga xos xususiyatlarini tahlil qilish hamda jahon sivilizatsiyasiga qo‘shgan hissasini ochib berishdan iborat.

Insoniyat tarixida ayrim davrlar borki, ular butun sivilizatsiyalar yo‘nalishini o‘zgartirib yuboradi. VII asr boshlarida Arabiston yarimorolida yuzaga kelgan jarayonlar aynan shunday tub burilishlardan biri edi. 610-yilda Makka yaqinidagi Hiro g‘orida Muhammad (s.a.v.)ga ilk vahiy nozil bo‘lishi bilan yangi davr boshlandi[1]. Bu voqea oddiy diniy hodisa emas, balki inson tafakkuri, ijtimoiy tartib va madaniy rivojlanishga yangi yo‘l ochgan tarixiy burilish edi. O‘sha davr Arab jamiyati chuqur ijtimoiy ziddiyatlar ichida yashar edi: boy va kambag‘al o‘rtasidagi tafovut keskin, ayollarning huquqlari cheklangan, qabilaviy adovat esa tinimsiz urushlarga sabab bo‘lar edi. Ana shunday muhitda Islom dini insonlarni yagona Xudoga e’tiqod qilishga, tenglik va adolatga chaqirdi. 610–613-yillar davomida bu da’vat yashirin olib borildi

— kichik, ammo mustahkam e’tiqodli jamoa shakllandi[2]. 613-yildan boshlab esa ochiq targ‘ibot boshlandi va bu jamiyatdagi mavjud tartibga bevosita qarshi chiqish edi.

Natijada, Makka zodagonlari yangi ta’limotni xavf sifatida qabul qilib, musulmonlarga nisbatan bosimni kuchaytirdi. Ular iqtisodiy boykot, ijtimoiy izolyatsiya va hatto jismoniy zo‘ravonliklarga duch keldilar. Shunday og‘ir sharoitda 620-yilda yuz bergan “Isro va Me’roj” voqeasi musulmonlar uchun ruhiy kuch va sabr manbai bo‘ldi. Nihoyat, 622-yilda tarixiy burilish yuz berdi — Hijra amalga oshirildi. Madinaga ko‘chish nafaqat xavfsizlik izlash, balki yangi jamiyat barpo etish uchun imkoniyat edi. Madinada musulmonlar ilk bor mustaqil siyosiy tuzumga ega bo‘ldilar. “Madinaning sahifasi” deb atalgan hujjat turli qabilalar va diniy guruhlar o‘rtasidagi munosabatlarni tartibga soldi. Shu tariqa Islom dini faqat e’tiqod emas, balki jamiyatni boshqarish modeli sifatida ham shakllandi[3].

622–630-yillar oralig‘ida musulmonlar o‘z mavqeini mustahkamlab bordilar. Badr (624), Uhud (625) va Xandaq (627) janglari bu yo‘ldagi muhim sinovlar bo‘ldi. Har bir sinov musulmon jamoasini yanada chiniqtirdi. Nihoyat, 630-yilda Makkaning fath etilishi Islom tarixidagi eng muhim g‘alabalardan biri bo‘ldi. Ka’baning butlardan tozalanishi yangi diniy tartibning mustahkam o‘rnatilganini anglatardi. 632-yilda Muhammad (s.a.v.) vafot etganida, Islom allaqachon mustahkam diniy va siyosiy tizimga aylangan edi[4].

Payg‘ambar vafotidan keyingi davr esa yangi sinovlarni boshlab berdi. 632–661-yillar oralig‘ida xalifalik tizimi shakllanib, musulmon jamiyati yangi bosqichga o‘tdi. Abu Bakr davrida (632–634) ichki isyonlar bostirilib, yagona davlat tiklandi. Umar ibn Xattob davrida (634–644) esa Islom davlati mislsiz kengaydi — Vizantiya va Sosoniylar imperiyalari hududlari bosib olindi. Bu kengayish nafaqat harbiy kuch, balki yangi ijtimoiy tartibning jozibadorligi bilan ham bog‘liq edi. Usmon ibn Affon davrida (644–656) Qur’on matni yagona nusxaga keltirilib, diniy birlik mustahkamlandi. Biroq aynan shu davrda siyosiy noroziliklar kuchayib bordi. Ali ibn

Abu Tolib davrida (656–661) esa ichki urushlar yuzaga kelib, musulmon jamiyatida chuqur bo‘linishlarga olib keldi[5]. Bu jarayon keyinchalik sunniy va shia yo‘nalishlarining shakllanishiga sabab bo‘ldi.

661-yildan boshlab Umaviylar xalifaligi davri boshlandi. Bu davr Islom tarixida hududiy kengayish bilan ajralib turadi. 711-yilda musulmonlar Ispaniyaga kirib bordi, 705–715-yillarda esa Markaziy Osiyo hududlari zabt etildi. Damashq poytaxtga aylangan bu davr kuchli markazlashgan davlat tizimini yaratdi. Shu bilan birga, arab va boshqa xalqlar o‘rtasidagi tengsizlik siyosati kelajakdagi ijtimoiy ziddiyatlarga zamin yaratdi[6]. 750-yilda esa hokimiyat Abbosiya xalifaligi qo‘liga o‘tdi. 762-yilda Bag‘dod shahrining poytaxtga aylanishi bilan Islom sivilizatsiyasida yangi davr boshlandi. IX–X asrlar bu sivilizatsiyaning eng yuksak davri bo‘lib, tarixda “oltin asr” nomi bilan mashhurdir. Bu davrda ilm-fan davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlandi, tarjima harakati kengaydi va inson tafakkuri mislsiz darajada rivojlandi. Al-Xorazmiy algebra faniga asos solib, matematik tafakkurni tubdan o‘zgartirdi. Al-Farobiy inson tafakkuri va jamiyat haqidagi qarashlarni chuqurlashtirdi. Ibn Sino esa tibbiyot ilmiga fundamental asoslar yaratdi[7]. Bu davrda ilm va din bir-birini inkor etmay, balki uyg‘un holda rivojlandi — bu esa Islom sivilizatsiyasining o‘ziga xos jihatlaridan biridir.

Ammo XIII asrga kelib siyosiy zaiflashuv kuchaydi. Nihoyat, 1258-yilda Bag‘dodning qulashi sodir bo‘ldi. Bu voqea Islom dunyosining siyosiy va ilmiy markaziga og‘ir zarba bo‘ldi. Natijada markazlashgan tizim parchalanib, yangi davr — parokandalik bosqichi boshlandi. Shunga qaramay, Islom sivilizatsiyasi yo‘qolmadi, balki yangi shakllarda davom etdi. XIV–XVII asrlarda Usmoniylar imperiyasi, Safaviylar davlati va Boburiylar imperiyasi kabi yirik davlatlar paydo bo‘ldi. Bu imperiyalar siyosiy barqarorlikni ta’minlagan bo‘lsa-da, ilmiy rivojlanish avvalgi darajaga yetmadi[8].

XVIII–XIX asrlarda esa Islom dunyosi yangi sinovlarga duch keldi. 1798-yilda Napoleonning Misrga yurishi Yevropa ta’sirining kuchayganini ko‘rsatdi. Mustamlakachilik davri musulmon jamiyatlarini iqtisodiy va siyosiy jihatdan qaramlikka olib keldi. Bu esa o‘z navbatida islohotlar zaruratini yuzaga chiqardi. XX asr boshlarida esa tarix yana keskin burildi. 1924-yilda Usmoniylar xalifaligi tugatildi va shu bilan asrlar davom etgan siyosiy tizim yakunlandi[9]. Uning o‘rnida milliy davlatlar shakllandi. Zamonaviy davrda esa Islom dini global miqyosda yashab, turli jamiyatlarda turlicha shakllarda namoyon bo‘lmoqda.

Shu tariqa Islom dini oddiy diniy harakatdan boshlab, ulkan sivilizatsiyaga aylangan murakkab va ko‘p qatlamli tarixiy yo‘lni bosib o‘tdi. Bu yo‘l faqat o‘tmish emas — u bugungi kunni ham anglash uchun muhim kalitdir[10].

Xulosa: Islom dini o‘z tarixiy rivojlanish jarayonida oddiy diniy harakatdan yirik sivilizatsiyaga aylangan. Uning shakllanish bosqichlari diniy, siyosiy va madaniy jarayonlar bilan chambarchas bog‘liqdir. Har bir davr Islomning yangi qirralarini ochib bergan va uning jahon tarixidagi o‘rnini mustahkamlagan.

Bugungi kunda Islom dini nafaqat e’tiqod tizimi, balki insoniyatning ma’naviy, madaniy va ijtimoiy taraqqiyotida muhim omil sifatida o‘z ahamiyatini saqlab qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karen Armstrong. *Islam: A Short History*. – New York: Modern Library, 2002. – B. 15–18.
2. Marshall G. S. Hodgson. *The Venture of Islam, Volume 1: The Classical Age of Islam*. – Chicago: University of Chicago Press, 1974. – B. 45–52.
3. Albert Hourani. *A History of the Arab Peoples*. – London: Faber & Faber, 1991. – B. 32–40.
4. Hugh Kennedy. *The Prophet and the Age of the Caliphates*. – London: Pearson, 2004. – B. 60–75.

5. Philip K. Hitti. *History of the Arabs*. – London: Macmillan, 1970. – B. 85–92.
6. F. E. Peters. *Muhammad and the Origins of Islam*. – Albany: SUNY Press, 1994. – B. 101–110.
7. Ira M. Lapidus. *A History of Islamic Societies*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2002. – B. 120–135.
8. Marshall Hodgson. *The Islamic World from the Rise of Islam to the Mongol Invasions*. – Chicago, 1974. – B. 200–215.
9. Karen Armstrong. *Muhammad: A Prophet for Our Time*. – New York: HarperCollins, 2006. – B. 55–63.
10. Encyclopaedia Britannica. *Islamic History Overview*. – London: Britannica Inc., 2020. – B. 1–10.
1. Mirzaakhmad ugli, B. S. (2025). Rituals and rituals related to ceramics: Teacher–apprentice traditions. Web of Discoveries: Journal of Analysis and Inventions, 3(4), 116–121.
2. Baxodir o'g'li, E. B. (2025, December). O'ZBEK XALQINING AN'ANAVIY MAROSIM VA URF-ODATLARINING TARIXIY ASOSLARI VA RIVOJLANISH FALSAFIY TAHLILI (QADIMGI DAVR, ISLOM DAVRI MISOLIDA). In *Partner conferences of the International Scientific Journal Research Focus* (Vol. 1, No. 1, pp. 20-24).
3. Gulbaxor, M., & Bahodir, S. (2025). TIL O 'RGANISHDA CHATGPT, TARJIMA TIZIMLARI VA ULARNING SAMARADORLIGI. *TADQIQOTLAR*, *76*(3), 17-21.
4. Muzaffar, G., & Bahodir, S. (2025). INSON ORGANIZMIDA UCHRAYDIGAN ICHKI KASALIKLAR. *TADQIQOTLAR*, *76*(2), 71-74.
5. Bakhodir, S., & Dilshoda, R. (2025). EASTERN THINKERS OF THE ERA OF THE FIRST RENAISSANCE. *Global Science Review*, *8*(1), 682-687.
6. Zebo, N., & Bahodir, S. (2025). O 'RTA ASRLARDA ANGLIYA (V-XV ASRLAR). *Global Science Review*, *11*(1), 85-90.

7. Шамсиддинов, Б., & Гуламов, М. (2023). ЛОГИЧЕСКИЕ СООТНОШЕНИЯ ФИЛОСОФИИ С ЛИТЕРАТУРОЙ. *Oriental Art and Culture*, *4*(3), 332-335.
8. YANGI, V. T. V. M., & YONDASHUVLARI, T. H. OZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TALIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI "ZAMONAVIY JAHON TARIXSHUNOSLIGIDA FARG'ONA.
9. Zebo, N., & Bahodir, S. (2025). O 'RTA ASRLARDA ANGLIYA (V-XV ASRLAR). *Global Science Review*, *11*(1), 85-90.
10. Shamsiddinov, B. (2022). The importance of supporting innovative activities of entrepreneurs in uzbekistan. *ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 8.071*, *11*(11), 165-170.